

«ՀԱՄԲԵՐԱՆՔԻ ՉԻՖՈՒՍԸ»

Երկաթուղին ոլորվում էր Շիրակի ծաղկած դաշտերում: Վագոնի լուսամուտից նայում էի այնքան սիրելի հողի կտորին, ուր խաղաց ու անցավ իմ բախտավոր մանկությունը:

Ահա՛ և Օհան-ամու ջաղացը: Այստեղ էր մի ժամանակ չխկ-չխկում Օհան-ամու ջաղացը: Առուն չորացել է հիմա, ջաղացը ավերվել է վաղուց, միայն երեք ուռի և մի բարդի է մնացել այն փոքր ծառուտից, որ տնկել էր Օհան-ամին ջաղացի շուրջը:

Ինչքան անգամ ենք նստել այս ծառերի տակ Օհան, ամու հետ և գրույց արել:

Այն օրվանից շատ բան է կուլ գնացել ժամանակի անհունության մեջ՝ անկրկնելի և անվերադարձ, և Օհան ամին էլ չկա, վաղուց մեռել է նա և թաղված է այս ծառերի տակ՝ իր սրտի ուզածի համաձայն:

Եվ հիշում եմ քո իմաստուն խոսքը, Օհան-ամի.

«Մարդը կերթա, աշխարհը կմնա՛ :

Մեր ջաղացից կես ժամ հեռու, Ախուրյանի գառիթափի վրա էր գտնվում Օհան-ամու փոքրիկ ջաղացը մի աղորիքով, որ դառնում էր Ախուրյանի մեջ թափվող մի կարկաչուն առվակի ջրով: Իր ձեռքով էր շինել Օհան-ամին ջաղացը և նրան կիպ տնակը և իր ձեռքով էլ մշակում էր ոչ մեծ բոստանը, որ փոված էր ջաղացի շուրջը մինչև գետի եզերքը:

Երբ մեր ջաղացն էի լինում՝ հաճախ այցի էի գնում Օհան-ամուն: Թեյ ու շաքար էի նվեր տանում նրան, որ միասին թեյ խմեինք, և լսեի նրա գրույցները:

Շանտ վաղուց էր այդ: Շանտ տարիներ առաջ, այն պարզասիրտ և միամիտ ժամանակները, երբ Օհան-ամու ծերունի ընկերները, գյուղից գյուղ, ցուպերը շավիղների քարերին

ծեծկելով քթերի տակ մի հին բան թոնթոնալով, կորամեջք
ու տնկտնկալով գալիս էին ջաղացը՝ հատկապես Օհան-
ամու ընտիր թյուրյունից մի չիբուխ քաշելու և հնությունից
մի-երկու խոսք իրար հետ սրտանց խոսելու համար և նորից
տնկտնկալով վերադառնում էին իրենց գյուղերը:

Պատանի երևակայությանս համար երևում էր լուրջ-
մենակյաց Օհան-ամին, իբրև նահապետական դարերի մի
ինաստուն, որ վաթսուն տարիների գագաթից նայում է աշ-
խարհին, միտք է անում աշխարհի բանը՝ ծխելով իր «համբե-
րանքի չիբուխը»:

Իմ թարմ զգայության վրա խորհրդավոր տպավորու-
թյուն էր թողնում նրա անցրած ու ապրած կյանքը և իր ապ-
րումներից գումարած մտքերը:

Մինչև քառասուն տարին Օհան-ամին ապրել էր իրեն
պապերի գյուղում, աշխատել էր օր ու գիշեր, ցանել ու հնձել,
Կողբ ու արանները քիրա-քյարվանի գնացել, ծնողներին
խնամել ու պատվով թաղել, քույրերին ամուսնացրել, ինքն էլ
ամուսնացել և որդիներ հասցրել:

Քառասուն տարեկան հասակում գյուղում հողաբաժին
եղավ: Հարուստներն իրենց մեջ բաժանեցին բերրի հողերը և
ստերջ հողերը տվին թույլերին, խեղճերին:

Օհանը զայրացավ: Վառեց ու բորբոքեց հողագուրկների
արդար վրեժը: Գյուղի զրկված մասը ըմբոստացավ: Հարձակ-
վեցին, ծեծեցին ռեսին ու մի քանի հարուստների:

Գանգատը հասավ քաղաք: Եկավ կաշառված պրիստավը
մի քանի յասավուլներով (ոստիկան), հավաքեց ըմբոստ-
ներին, բարկացավ, ոտները գետին զարկեց ու քաշեց նրանց
մտրակի տակ:

Արյունը կոխեց Օհանի աչքը, ձեռքը ձգեց պատահած քա-
րին և նետեց պրիստավի կրծքին: Ծեծվողները թև առան,

հարձակվեցին յասավուլների վրա, զինաթափեցին նրանց, քարահալած արին պրիստավին ու ոստիկաններին և գյուղից քշեցին:

Երրորդ օրը, երբ կազակները եկան նրանց ձերբակալելու, նրանք գյուղից փախել էին արդեն, ելել էին սարերը, «ղաչաղ» էին ընկել:

Կարճ ժամանակի ընթացքում փախստական գյուղացիները մեկ-մեկ իջան գյուղը, ընկան հարուստների ոտները, ներում խնդրեցին և ներվեցին:

Օհանը մնաց չորս ընկերով փախստական: Մի ժամանակ հետո, չորս ընկերն էլ եկան, վզները դրին հարուստների շեմին, ներում ստացան: Բայց Օհանը մնաց մենակ և անսասան: Նա չզիջեց: Մերժեց հարուստների պատգամը, որ ուղարկել էին նրանք՝ հանձնվել, զղջալ և թողություն ստանալ:

Մի օր էլ, մատնությամբ, մի գյուղում բռնվեց նա: Ձեռները կապեցին հետևը, տարան Գյումրի քաղաքը, դատեցին և չորս տարվա բանտարկություն վճռեցին:

Երբ Օհանը բանտից ազատվեց, գյուղն եկավ, որդիները հասել էին արդեն, ուժովցել և հարստացել, բայց իրեն մենակ զգաց գյուղում, չուզեց տեսնել իր դավաճան, փոքրոգի ընկերների երեսն անգամ: Չուզեց մնալ գյուղում, որպեսզի ստիպված չլինի պատահելու իր թշնամի հարուստներին:

Արդեն բանտում երազել էր մեկուսանալ՝ «աշխարհաթող» լինել: Եվ հիմա, բանտից ելնելով, վճռեց և վերջնականապես տեղափոխվեց ջաղացը: Եվ միայն շատ անհրաժեշտ դեպքերումն էր գյուղ գնում:

Անզոր եղան կնոջ և որդիների թախանձանքները՝ բեկանելու փայփայած նրա իղձը:

«Քանի ողջ եմ, - այսպես ասաց ու այսպես կտակեց իր

որդիներին.– Էստեղ կաշխատեն կապրեն, երբ մեռա, էստեղ թաղեցեք ինձի՝ իմ ծառներիս տակը»:

Եվ այսպես «աշխարհաթող» եղավ Օհան–ամին:

* * *

Այսօրվա պես հիշում եմ իմ այցելած՝ օրերից մեկը:

Ամառ էր: Ախուրյանում լողանալուց հետո գնացի Օհան–ամու մոտ գրույց անելու:

Օհան–ամին թիկն էր տվել ծառերի տակ: Մի փոքրիկ արախ–ձին մասնակի ծածկում էր նրա գլխի նոսր, ձերմակ մազերը: Ծակատը շատ կնճոռտված էր երևում: Ահագին ձյունափայլ մորուքը խառնվել էր բաց կրծքի ալեխառն մազերին: Ինքնամփոփ ծխում էր չիբուխը: Ոտների տակ մրափում էր Ասլանը՝ Օհան–ամու հավատարիմ, հսկա գամփոը:

Բարև տվի և թեյ–շաքարը դրի կողքին: Խորշոմների մեջ կորած խոհուն աչքերով նայեց ինձ:

– Գալդ բարի, աղախպորս տղա,– այսպես էր նա միշտ կոչում ինձ:

Միջօրեի ճպուռներն արևաբորբոք ճռռում էին, կարծես արևի ձայնն էր այդ կամ ուղղակի, արևի ճառագայթներն էին ճռռում այսպես բարկ ու բորբոք:

Ջաղացը ծուլորեն չխկչխկում էր: Ջաղացի դռանը՝ կապած կար մի խղճուկ էշ, որ եռանդով քսում էր մեջքը պատի անկյունին: Հավերք քջուջ էին անում այս ու այն կողմ:

Ինձ տեսնելով՝ մոտեցավ Օհան–ամու պառավը, որ եկել էր ամուսնուն այցի:

– Ես՝ չէ, թող աղեն ըսե, – դիմեց ինձ,– հայը էսօր քեֆ չունի, կըսե՝ մեջքս կցավի: Էս չուլում հերիք մնա, ինչի՞ համար: Թող տուն գա, առոք–փառոք ապրի, ջարդվելիք հարսներն

ինչի՞ համար են, թող շահեն: Էս օր-ծերությանը դադար չունի, մեկ գլուխ կդատի ու կաշխատի: Ի՞նչ պիտի տանի աշխարքեն:

- Կնի՛կ հերիք փնթփնթաս, քանի հազար անգամ ասել եմ քեզի՝ ես աշխարհաթող եմ եղել, ես էլ գեղն եկող չեմ: Խոսքս խոսք է: Աշխատել: Քանի ձեռքս բերանս կհասնի, պտի աշխատեմ: Հո հարստության համար չեմ դատում. իմ աչքս կուշտ է: Տղերքս իրանց համար, ես ինձ համար: Իմ հացս իմ քրտինքովս պտի ուտեմ: Ես քեզնից լավ գիտեմ, որ աշխարքից բան տանող չի եղել, բայց մենակ թե՛ մարդս էս աշխարքն եկել է աշխատանքի համար: Ձեռքս՝ բան, ոտքս գերեզման: Պրծա՛նք:

Դեհ, էս չայ-շաքարն առ, սեղան բաց, չայդանն էլ դիր, աղախպորս տղի հետ հաց ուտենք, չայ խմենք: Երբ պատավը գնաց, ես հարցրի.

- Օհան-ամի, հիվանդ ես:

- Չէ՛, ջանըմ, մեջքիս ցավը հո նոր չէ՞ հին բան է, բանտից եմ հետս բերել: Հիմի հո դպա ջահելություն չե՛նք երթա. տվողը ինչ որ տվել է, հիմի քիչ-քիչ ետ կառնի: Էդպես է աշխարքիս բանը: Ես էլ կամաց-կամաց ճամփա կիստկեմ դպա հորս քովը:

Ու չիբուխը խրելով գոտկի ծալքը՝ թեթն շարժումով ոտքի ելավ:

- Էրթանք բոստանը, մեկ քիչ սոխ, թարխուն քաղենք, էսօր կնիկս ինձի համար գառով փլավ է բերել, ուտենք իրար հետ:

Մարգերի նեղ արահետով քայլում էր Օհան-ամին՝ առանց գավազանի, նա տակավին գավազան չէր գործածում: Ասլանը կրնկակոխ, լեզուն դուրս ձգած՝ հետևում էր նրան:

Ես գնում էի նրանց հետևից:

Օհան-ամին կորաքամակ էր արդեն, գլուխը բավական թաղվել էր ուսերի մեջ. հաստ, բայց կարճ ոտները դեռ տո-

կուն էին ու ամուր:

Ասլանը՝ կապտավուն մազերով ածխահա գամփոը, իր տոհմի երրորդն էր, որ ապրում էր այստեղ: Նրա եղբայրներն ու քույրերը ապրում էին գյուղում՝ Օհան-ամու տանը:

Այս Ասլանից առաջ երկու Ասլան ապրել էին այստեղ իրար հաջորդելով, և նրանց թաղել էր Օհան-ամին բոստանի ծայրում ու վրաները քար ձգել:

Օհան-ամին թարմ կսկիծով մեկ-մեկ հիշատակում էր նախորդ Ասլանների բարեմասնությունները, նրանց հետ կապված դեպքերը, նրանց անձնագրի քաջությունները:

Ասլանը Օհան-ամուց մի վայրկյան չէր բաժանվում, երբ իրար չէին տեսնում, անհանգիստ ու ջղայնացած որոնում էին իրար:

Իրար հետ սեղան էին նստում. Օհան-ամին ուտում էր իր ճաշը, Ասլանը իր լափը:

Զմռան երեկոները Օհան-ամին բուխարիկի կողքին նստած՝ լուռ, իր չիբուխն էր ծխում, Ասլանը նրա ոտների տակ, գլուխը թաթերի վրա դրած, լուռ, չիբուխի ծուխի պարույկներին էր հետևում:

Երբ մեկը Ասլանի մոտ «Օհան-ամի» արտասաներ, նա աչքերը կբանար լայնորեն, ականջները կսրեր, պոչը կշարժեր: Օհան-ամու անունը թինդ էր հանում Ասլանի հոգին:

Վայ թե մեկը Օհան-ամու բացակայության ժամանակ ձեռք դիպցներ նրա որևէ իրին՝ Ասլանի զայրույթին չափ չէր լինում, կհաչեր ու կգազազեր մինչև տերը գար. սակայն ինքը սիրում էր խաղալ Օհան-ամու իրերի հետ: Հաճախ այսպիսի հանաքներ էր անում: Թաքցնում էր Օհան-ամու թյուրթյունի քսակը կամ թաշկինակը և սուտ-քուն մտած, ներքին հրճվանքով նայում էր, թե՞ ինչպես իր տերը քրքրում է ամեն մի անկյուն՝ կորցրածը գտնելու, և հետո, ինքը քնած տեղից

ելնում էր, որոնում, գտնում իրը և ուրախ-ուրախ բերում հանձնում Օհան-ամուն:

Մի օր եղբորս երեխաներն Ասլանին բռնել էին դաշտում, ուժով տարել էին մեր տուն, փակել մի սենյակում, առատ միս դրել առաջը, որպեսզի այս կերպով սովորեցնեին մեր տան վրա: Բայց երկու օր Ասլանը գրեթե ոչինչ չէր կերել, անընդհատ ռոնացել էր՝ մինչև որ մայրս արձակել էր նրան:

Եվ Ասլանն իսկույն, խելակորույս, սլացել էր Օհան-ամու մոտ:

Երբ ես մի օր Օհան-ամուն պատմեցի Ասլանի կրած տանջանքը մեր տանը, նա հանգիստ սրտով ասաց.

- Թագավորի պալատն էլ տանես ու ամեն օր հավ ու լոր տաս, էլի պոի պրծնի, գա:

Եվ ավելացրեց.

- Էս շուն է. հալա մեկ ասա՝ շունն: Էս մարդ արարած չէ: Էս՝ կնիկարմատ չէ: Էս՝ շուն է՝ հավատարմություն: Մարդու բնույթն իսկի չի կրնա հասկանա շան բնույթը: Մարդը սուտ է, հավատարմությունը մարդու համար անհասկանալի բան է:

* * *

Նստեցինք ծառերի ստվերում: Ասլանը սեղանակից էր մեզ՝ մի փոքր հեռու պագած: Մենք գառի ոսկորները նետում էինք նրան, նա էլ ճարպկորեն այնպես էր դիրքավորում գլուխը, որ ոսկորներն ուղղակի ընկնում էին երախի մեջ, և մի ակնթարթում հզոր ատամներով փշրում էր ոսկորները:

Օհան-ամին մի բաժակ օղի խմեց, մի բաժակ էլ ինձ մատուցեց.

- Խմե՛, աղախպորս տղա, խմե՛, որ ուրախանանք: Էս աշխարքում գլխավոր բանը ուրախասիրտ ըլնելն է: Ուրախու-

թյունը բախտավորության կեսն է: Ինչ որ ըլնելու է, պտի ըլնի.
Էս գլխեն ինչ տալացուք ունենք տխուր ըլնելու: Էս սհաթն է
մեր ձեռքը, քանի էս սհաթը մեր ձեռքն է, ուրախ ըլնենք, մեկել
սհաթի տերը մենք չենք, կարելի է կանք, կարելի է չկանք:

Օհան-ամին բաժակը կրկնեց:

- Ես չար բան սիրող չեմ, կոհվ ուզող էլ մարդ չեմ, ու
վիճակիցս էլ շատ գոհ եմ: Էս ջաղացը, էս կտոր հողը շատ
է ինձի համար: Աշխարհքը որ բաժնեն կարելի է էսքանն էլ
ինձի չհասնի: Էնքան մարդիկ կան անտուն, անհող, ետնյալ
աղքատ...

- Էյ գիտի, Միրզա Մեհդի, ականջդ կանչե՛ թե որ ողջ ես.
թե էն է պառկել ես հողի տակ, տղերքդ ողջ ըլնեն: Էսպես
մեկ տաղ կերգեր բանտի մեջ, երկու տարի միալար: Էդ
տաղի խոսքերը մտքիս մեջ տպվել են: Քսան տարի է՝ ամեն
օր կըսեմ ինձ ու ինձ:

Կանաչ դաշտի պարզ հովիկը

Շահի ոսկե քոշքից լավ է:

Քրտինքովդ կերած հացը

Սուլթանների ճաշից լավ է:

Շահիրների մողամներից

Քամու ազատ շունչը լավ է:

Հարուստ, հպարտ ախպորիցդ

Մրտամուր օրարը լավ է:

- Լավ խոսքեր են,- ասացի ես,- բայց ո՞վ էր էդ Միրզա
Մեհդին:

- Էն աճամ էր: Իմ տարիքիս մարդ էր: Կեղծ փող էին գտել
քովը, բերել կոխել էին բանտը: Երկու տարի իրար հետ շատ
սիրով ապրանք, կողք կողքի, մեկ ամանից էինք ուտում: Իմ ու
քու չունեինք: Չիտեմ՝ մեղավոր էր, թե փորձանքի մեջ ընկած:

Բանտում բռնված մեկը չկա, որ իրան մեղավոր հաշվե. ամեն մարդ իրան արդար, անմեղ է հաշվում. բայց ազնիվ պատվական մարդ էր, իմաստուն մարդ էր, խելքի ծով. շատ երևելի խոսքեր ուներ:

Կնստեր թախտի վրա, չիբուխը կքաշեր միալար ու կըսեր՝ «Քաշենք համբերանքի չիբուխը մինչև ազատության դուռը բացվի»: Ես էլ նրանից սովորեցի էդ խոսքը, ես էլ կքաշեմ հիմի համբերանքի չիբուխը՝ մինչև...

- Կնիկ, մեկ հատ էլ լից, - ընդհատելով իր խոսքը՝ Օհանամին դիմեց կնոջը, և լիքը բաժակը վերցնելով, կարծես, մի վայրկյան անջատվելով՝ հայացքը հառեց հեռուն:

- Կենսիցդ, Միրզա: Մեհդի, ախպեր ջան, - ասաց և բերանը սրբելով դարձավ ինձ.

- Հա՛, է՛ն կուզեի ասել՝ աշխարհքը է՛ն գլխից՝ համբերանք է եղել ու կա...

Շատ տեսակի մարդիկ կային բանտը՝ եփված, աշխարհատես: Հայ ասես, թուրք ասես, էլ քուրդ, ըռուս: Վարժապետ կար, վաճառական, գրել-կարդալ գիտցող մարդիկ:

Շատ բան սորվեցի էդ մարդկանցից: Վաստակածդ փողը քուկը չէ, կրնա ուրիշը գողնա տանի, բայց ինչ որ սորվեցիր՝ է՛ն քուկդ է: .

Մեկ լավ ջահել տղա կար՝ անունը Սարգիս: Հարազատ ախպերը քառասուն տեսակ զրկել էր նրան, վերջն էլ հողը ձեռքից ուզեցել էր խլել: Սարգիսը կրակ էր բացել վրեն, վիրավոր էր արել, բայց չէր սպանել: Բանտ էին քցել մեկ տարով: Բանն աջողի, անուշ տղա էր, գառի պես, պատվով:

Էդ ազահ ախպոր վրա Միրզա Մեհդին ըսավ.

- Ժամանակով աճամի հողը մեկ մարդ կուզա, կիջնի մեկ գեղ ու կխնդրվի՝ իրան դրկից շինեն, հող տան, ապրի: Գեղի մեծերը կըսեն, - էս հողը քեզի. կըսեն՝ քիչ է: Կըսեն է՛ն մեկն էլ

քեզի. կըսե՛ նորեն քիչ է: Էն ժամանակ գեղի մեծերը կըսեն.– Էյ դու ծակաչք մարդ, ահան մեր հանդը առաջդ է, վազե՛, ինչքան ոտքդ կտրեց՝ էն քեզի: Էս մարդն էլ էնքան կվազե, էնքան կվազե, որ վերջը շունչը կկտրի, սիրտը կպատռի, կընկնի, կմեռնի... Հիմի քու ախպերն է. պատիժս առավ, մահը մոտիկուց տեսավ: Էդքանն էլ բավական է:

– Մեկ հատ էլ խմենք ու ըսենք՝ հերիք է:

Իմ մերժումիս վրա՝ ինքը խմեց:

– Բանտի մեջ մեկ կտոր ընկած վաճառական կար, շատերի փողը կերել էր: Ծիծաղու բան էր: Ում փողը որ կերել էր, նրանց շատերից ամեն օր ուտելիք ու խմելիք կատանար: Էդ բանի վրա ինքը կըսեր թե՛ ես Նոյ նահապետի պարտապանն եմ: Ըսել է թե՛ ջրհեղեղի ժամանակ, երբ որ տապանը ջրերի վրա էր, մեկ մարդ լող է տալիս դպա տապանն ու գոռում.– Նոյ ջան, ճոպանը քցե, տապանդ ելնեմ: Միտքդ չէ՛, ուր դու եղ չունեիր, քեզի մի տիկ եղ տվի: Նոյ նահապետը չլսելու տվավ ու մտքի մեջ ըսավ.– Ազատեմ, հետև պտի կանգնի, եղը պահանջե: Թող ջրի տակն անցնի:

Մեկ ուրիշ մարդ մոտեցավ, թե Նոյ, ազատի ինձի դու լավ մարդ ես: Էս տարին ալուր չունեի, մեկ ջվալ ալուր փոխ տվիր... Նոյ նահապետը տղոցը թե ազատեցեք, խեղճ է: Ու մտքի մեջ ըսավ.– որ խեղդվի, ալուրըս պտի կորի, ազատեմ, կելնի, կաշխատի, պարտքը կուտա:

Հիմի էլ էս իմ պարտատերերն են:

Օհան-ամին չիբուխը լցրեց և, մի կում ծուխ առնելով ու արձակելով, շարունակեց.

– Էսպես, բանտ ըսածդ մեկ հավաք աշխարք է: Մենակ էն զանազանությունը կա, որ աշխարքում չբռնված գողերն ու արունքտերերն են ապրում, իսկ բանտի մեջ բռնված գողերն ու արունքտերերը:

Բանտի մեջ հասկացա բանի ուղն ու ծուծը, էն, թե ամեն, ամեն գեշ բաների պատճառն իմ ու քունն է: Գեղ ու քաղաք իրար գգում են փողի, հարստության համար, ուրիշի աշխատանքը տանելու համար:

Ու քանի որ փողը կա, մարդ չկա, քանի իմ ու քու կա, սեր ու խիղճ չկա: Էդտեղից էլ հարուստ ու աղքատ, զրկող ու զրկվող, բանտ, արունհեղություն:

Թուրքը կըսե.- «Կռիվն ուրտեղից է:- Մեկը կուտե, մեկելը կաշե.- կռիվն էդտեղից է»: Ես իմ մասիս.- հաշիվս իստկել եմ աշխարքի հետ: Ուրիշ ինչ կրնայի անել: Կովեցի, բանտ դրին, մենակ մնացի: Մենակ մարդն ինչ կարող է անել աշխարքի սարքի դեմ: Զարկես-զարկվես, օգուտն ինչ: Գեղ պիտի կանգնի, որ գերան կոտրի: Հիմի՝ իմ ձեռքս առանց ուրիշի բերնից հաց փախցնելու՝ իմ բերնիս հացը կվաստակե, և էլ արդար հացս միշտ կիսել եմ ուրիշի հետ, ծանոթ-անծանոթի հետ:

Ուրախ աղմուկով, թները թափ տալով եկավ խելառ Մլխոն:

- Մլխո ջան,- ասաց Օհան-ամին, նստի հաց կեր:

- Մլխոն էնքան ուրախասիրտ է,- դարձավ Օհան-ամին ինձ,- գիտես թե՛ ո՛չ պառավնալ կա, ո՛չ մեռնել: Աշխարքը իրա վրա ծախես, մեկ կոպեկի չի առնի: Ամենեն հարուստ մարդն է, ինչու որ ամենեն գոհ ու կուշտ մարդն է: Ամեն բանի հաղթել է:

Մլխոն Օհան-ամու քրոջ որդին էր՝ մանուկ հասակից որբացած: Մեծացել էր քեռու տանը, իբրև նրա որդիներից մեկը: Մոտ երեսուն տարեկան կլիներ, նեղ ճակատով, մեծ քթով և բարձրահասակ:

«Խելառշունչի մեկն է» գյուղացիները այսպես էին բնորոշել նրան: Խելառ- խելոք: Խոսում էր անկապ, տակից-վրայից, սարից-ծորից: Սակայն մշտապես զվարթ տրամադրության

մեջ էր այդ մարդը: Թվում էր, թե երբեք տխրություն զգացած չէր կարող լինել նա: Աշխարհի չար իրերը նրան բարի դեմքով էին երևում: Ամեն բան ծիծաղի առիթ էր նրա համար: մահն էլ, մահի բոլոր տարրերն էլ՝ ցավ, հիվանդություն, ծերություն:

Մխոն ապրում էր Օհան-ամու հետ, թեև նրա մի ոտը ջաղացումն էր, մյուս ոտը՝ գյուղում: Միասին վարում էին իրենց փոքր տնտեսությունը՝ բաղկացած մի-երկու տասնյակ հավերից ու բաղերից և մի կթան կովից: Միասին կռանում էին ջաղացաքարը և սարքի գցում:

Մխոն անչափ նվիրված էր Օհան քեռուն, նրա խոսքին՝ հլու-հնազանդ: Եվ միայն Օհան քեռու հարցերին էր լուրջ պատասխանում:

Մխոն գոյակ չէր դնում գարուն-ձմեռ: Մազերը թաղիքի պես կպել էին գլխի մաշկին: Միայն սաստիկ ցրտերին բաշտուղ էր փաթաթում գլխին:

Երբ գոյակ էին տալիս, նա մի կողմ էր նետում ասելով, - «Իմ փափախս գտեք, տվեք՝ դնեմ, ուրիշը չեմ ուզե: Իմ փափախս վեցը հատ աբասի արժեր»:

Գյուղի երիտասարդները, յուրաքանչյուր անգամ նրան տեսնելիս հարցնում էին.

- Մխո ջան, փափախդ ո՞ւր է:

Եվ Մխոն ամեն անգամ, օրական հարյուր անգամ իսկ, մինևույն պատասխանն էր տալիս,

- Ի՞նչը:

- Փափախդ ո՞ւր է:

- Ո՞ւմ:

- Քու փափախդ ո՞ւր է:

- Փափախս, հա: Քամին տարավ փափախս: Չիտեմ, խոլե- ու տարին էր, թե քեռուս ձիու կորած տարին, մեկ սատանի

քամի ելավ, աշխարհ առավ մեջ, ջաղջի քարի պես պտտցուց, ֆռռացրեց: Ես մե մենձ քարի տակ մտա, քարը բռնի, տափ եղա: Մենակ փափախս տարավ, էն տանելն է, որ տարավ: Հիմի վճվ գիտե, փափախս ո՞ր սարի գլխուն է դրել, ո՞ր ծովերու վրեն կտմբտմբա:

Ինչ փափախս ինչ փափախս, վեցը հատ արասի արժեր:

Մխոն սեղանի ափին ծունկի եկած՝ ձեռքն ընկածը խոթում էր բերանը և խնդումերես նայում Օհան-ամուն:

- Մխո, գեղն էիր, - հարցրեց Օհան-ամին:

- Վճվ,

- Դու գեղն էիր:

- Չէ, բեռի ջան, գնացել ճամփու վրեն կայնել էի՝ էկող-էրթացողի հետ մեքիչ խորաթա էնելու: - Քեռի ջան, - բարձր ծիծաղով ավելացրեց, - ըսին թե՛ հոռոմցի Բաթո աղեն մեռել է, հա՛, հա՛, հա՛, մեռել է:

Եվ ծիծաղից դողում էր ողջ մարմնով:

Օհան-ամին աչքերը մի պահ գոցեց, ձախ ձեռով տորոց ճակատը և ապա աչքերը վրաս հառելով՝ ասաց.

- Գռող-գռփողի մեկն էր, աղքատի շապիկը վրայից հանող: Տեղովը որ արև-արեգակ ըլներ էդ Բաթո աղեն, էլի մեկ մարդու չէր կրնա տաքացնե:

Ողորմի՛ կողքի մեռելներին...

Եվ մի երկու ունյա թեյից հետո՝ շարունակեց:

- Լավ կճանչնայի, ինչքան որ ազահ էր, էնքան էլ կծծի էր: Աշխարքը իրան տայիր՝ աչքը էլի մրջունի տարած մեկ գարի հատիկի վրա կըլներ: Ազահ մարդու փորը կրնա կուշտ ըլնի, բայց աչքը միշտ անոթի կըլնի:

Էս մարդը բան էլ չէր ուտում, միալար կդիզեր ու կդիզեր: Տղա զավակ էլ չուներ, դիզածը մնաց փեսաներին: Էդպես է աշխարքիս բանը՝ կծծի մարդու վիզը ոջիլը կուտե, փողը՝

ուրիշը:

- Մարդը գնացական է,- ամփոփեց իր մտքերը Օհան-ամին,- նրա լավ գործը՝ մնացական, ըսել է՝ ինքն է մնացական: Ա՛յ, խոսքի օրինակ, էս շաքարը գցեցիր չայի մեջ՝ հալավ, կորավ, չկա. բայց չայն անուշցավ: Էնպես էլ լավ մարդը կմեռնի, բայց նրա լավ գործը աշխարհքը կանուշցնե: Թե չէ առանց լավ մարդու աշխարհքը շատ դառն է՝ օձի լեղի...

- Վո՛վ,- հարցրեց Մխոն:

- Բաթո աղի վրա է խոսքս, Մխո ջան:

- Որ մեկ բրդուճ հաց տար ուրիշին, ինչը կծովեր,- ասաց Մխոն քրքջալով:

- Ղուրբան եմ եղել էդ ճակատիդ: Մխո՛ ջան,- խրախուսեց Օհան քեռին՝ մի մեծ կտոր շաքար Մխոյին տալով, որը դռ-դռ աղմուկով մանրեց ատամների տակ:

Քայլ առ քայլ երեկոյանում էր: Լեռները ծփում էին մանուշակի գույների մեջ. արևածաղիկները ոսկե գլուխները կախում էին: Դաշտերից ու արտերից դանդաղ-դանդաղ տուն էին դառնում շինականները:

Ես վեր կացա գնալու: Օհան-ամին ուղեկցեց ինձ մինչև բոստանի ծայրը՝ ճանապարհին մի քանի մատղաշ վարունգներ քաղելով ինձ համար:

Բոստանի ծայրին կանգնեցինք, Օհան-ամին ծանրությամբ նայեց շուրջը դաշտերին ու գետի փայլփլուն ոլորներին, դաշտերի մեջ ձգվող շավիղներին, նայեց հեռավոր լեռներին, որոնց նայել է տասնյակ տարիների ընթացքում, և մայր մտնող արևին նայեց ու չիբուխը վառելով ներս տարավ մի ումպ ծուխ և ապա, ծուխ ու հոգոց իրար խառնելով, ասաց.

- Է էհ, ծերացանք, ըսել է՝ եկանք հասանք ծերին: Ամեն քանի ծերին, կյանքի ծերին, աշխարհի ծերին... Վնաս չունի: Մեկ խնդրանք ունիմ. քանի ողջ եմ, ոտ ու ձեռով մնամ,

գետնին գերի չըլնիս, աշխատեմ ու էստեղ, ջաղացիս դուռը
նստած, համբերանքի չիբուլս քաշեմ ու ամեն օր լսեմ բարի,
ուրախ լուրեր աշխարքիս չորս դիերից, ամեն կողմերից: Էլ
ուրիշ բան չեմ ուզի...

* * *

Իմ սիրելի Օհան-ամի:

Շան և շան տարիներ են անցել այն օրերից, շան բան է
խավարել իմ հիշողության մեջ, սակայն անջնջելի է մնացել
քո նահապետական պատկերը իմ հոգում:

Եվ հիշում եմ միշտ քո անմոռաց գրույցները, և քո համբե-
րանքի չիբուլիս խաղաղ ծուխը աչքիս առջևն է դեռ, և քո
հանգիստ, հնամենի ձայնը ականջումս է տակավին...

Երևան, 1928 թ.